

Bylo historicky několik ohnisek vzniku filosofie? [2006]

Jiří Holba se vlamuje do otevřených dveří, pokud nás chce přesvědčovat, že „existuje indická filosofie“. Takto formulováno to nenajde snad ani jediného (rozumného) odpůrce, zejména pokud by to mělo mířit skutečně pouze na někoho, kdo trvá na absurdním tvrzení, že „v celé Asii nikdy žádná filosofie neexistovala“. Na řadě indických univerzit (i jinde v Asii atd.) se přece filosofie (ovšemže i evropská) přednáší na příslušných univerzitních katedrách. Bylo by absurdní to chtít popírat.

Problém je v něčem jiném: odkud se ve staré (nikoli dnešní) Indii ta filosofie vzala, zejména pak, zda tam byla dříve než ve starém Řecku, dále v čem i později spočívá svébytnost její „indičnosti“, a jaké pro to máme doklady. Abychom se vyhnuli pouhým nahodilým tvrzením (jako jsou slova, že „je nevyvratitelným faktem“ apod.), je třeba argumentovat. A aby bylo možno argumentovat, je zapotřebí vymežit významy slov, na prvním místě pak význam autorem použitého, ale původně řeckého slova „filosofie“, které bylo už v minulosti přejato do mnoha jiných jazyků (a málokdy bylo místo toho „doslovně“ transponováno, a potom vždy s úmyslem zachovat co možná něco z řeckých nejen věcných, ale také etymologických souvislostí).

Holba sice ví, že taková otázka, „co to je vlastně filosofie“, existuje, ale má (spolu s některými jinými autory, jak uvádí) za to, že pokusy o přesnější vymezení filosofie jako oboru myšlenkových aktivit „mohou přinést více škody než užitku“. A protože se asi chce takových „škodlivých“ pokusů vyvarovat, raději se o vymezení filosofie a filosofování vůbec nepokouší. Tím ovšem naprosto diskvalifikuje svůj příspěvek, protože nevíme-li, jak on rozumí tomu, co to je filosofie, nemůžeme ověřit nic z toho, co o filosofii říká, protože zkrátka nevíme, o čem mluví. Každý ovšem může do jeho slov (včetně slova „filosofie“) vkládat buď své vlastní pojetí, nebo pojetí nějakého jiného autora, ale o nic se tu nemůžeme slušně opřít. Můžeme vzít na vědomí pouze to, že Jiří Holba chápe filosofii tak, že do toho může zahrnout všechno možné, a dokonce také třeba vědy. Jen je s podivem, že z toho rovnou nevyvozuje, že filosofie vznikla ve staré Indii ještě několik staletí před iónskými mysliteli – nebo snad ano, ale raději to neříká? Jaký je tedy původní (indický) název této disciplíny, a jak byla samými tehdejšími Indii vymezována? Proč bychom jí dnes měli přezdívat podle řeckého vzoru? Nebylo by lépe řeckou filosofii zahrnout pod obecnější, původně staroindické pojmenování (pokud nějaké existuje a pokud byl již tenkrát nějak upřesňován jeho význam)?

Po mém soudu je však třeba dbát na to, že slovo „*filosofos*“ je řeckého původu, a že ho bylo obecně a nejspíš původně (mimofilosoficky) ve starém Řecku užíváno promiscue spolu se slovy „*sofos*“ a „*sofistés*“ pro označení moudrých lidí resp. „mudrců“. Takový fenomén „mudrců“, tj. lidí

moudřejších, znalejších, dovednějších atp. známe i z jiných kultur, ať už se jim říkalo jakkoliv (leckdy to bylo spojeno s postavením mága nebo šamana apod.). Pro řecké filosofy je však charakteristické, že se od samého počátku usilovně pokoušeli myšlenkově (pojmově) vymezit hranici, kterou by bylo možno oddělit pravou „moudrost“ od „pseudomoudrosti“, tj. od něčeho, co se jako moudrost tváří, ale ve skutečnosti to žádná opravdová moudrost není. Možná pozdější, dodatečný (narativní) výklad o původu termínu „*filosofos*“ (samo slovo nebo alespoň jeho interpretace byly připisovány Pythagorovi) je dokladem oné vědomé snahy o takové vymezení, které ovšem ještě nebylo samo o sobě dost filosofické, nýbrž předfilosofické, „myto-logické“ (tj. vykazující jak vlivy mýtu a religiozity, tak i „logu“, ve jménu kterého většina starořeckých filosofů mýtus kritizovala). Samozřejmě to mělo svůj dějinný postup či vývoj; snad teprve u Platóna můžeme najít jak pojmenování „pravá filosofie“, tak také využití nejen narativních, ale především pojmových prostředků k jejímu odlišení od filosofie nepravé, resp. pseudofilosofie (Platón tu po svém užil rozšířeného, ale v tehdejší obecném užití zdaleka ne specifického, tj. pejorativního názvu „s sofistika“). Od té doby je každý myslitel, který se nějak hlásí k odkazu řecké filosofie, povinen si přinejmenším sám pro sebe určit hranice, za kterými filosofie přestává být „pravou“ filosofií a stává se pseudofilosofií nebo pa-filosofií.

Povinnost takového rozlišování ovšem rychle přešla i na disciplíny, které se sice zprvu ustavily v rámci filosofie, ale z filosofie se postupně oddělily, a říkalo se jim „vědění“, „věda“ nebo v plurálu „vědy“ (*epistémé* na rozdíl od *doxa*, pouhého mínění). Žádná věda se nemůže slepě spokojit zkoumáním pouze té části (oddělků, výseku) skutečnosti, která je cílem jejího zájmu a jejího zkoumání, ale musí také dbát o svou „pravost“, „správnost“, „legitimitu“ a o to, aby vždycky řádně dostála nárokům své odborné „kompetence“ (odtud zase rozlišování mezi „vědami“ a pavědami či pseudovědami). Historicky asi nejzajímavějším starým příkladem této potřeby bylo úsilí křesťanské theologie (jakožto nejvyšší vědy, protože vědy o nejvyšším – jak říkal Aristotelés) o tzv. pravověrnost, tj. o ortodoxii, proti každé heterodoxii, eventuálně herezi; něco takého by nebylo bývalo možné ani myslitelné bez onoho staršího, původního a nikdy neustávajícího úsilí o „pravou filosofii“. (Je nepochybně hodno pozoru, že Platón sám ještě nijak neváhal mluvit o „*aléthiné filosofia*“, zatímco v křesťanské tradici se ujal termín mnohem skromnější, totiž „*orthé doxa*“; stará myšlenka – údajně Pýthagorova – tu asi našla své uplatnění, i když údajný autor už nebyl v té souvislosti připomínán.)

Co z toho všeho můžeme vyvozovat? Z rámce všeobecného vývoje myšlení v nejrůznějších kulturách se emancipoval ve starém Řecku specifický dějinný „útvár“, jakási dějinně zvláštní, přímo jedinečná forma myšlení (původně a nadlouho velmi těsně „metodicky“ spjatá s ustavením a rozvi-

nutím myšlení geometrického resp. obecně matematického), která si pro sebe vyhradila pojmenování „filosofie“, a vždy znovu se pokoušela v různých personálně založených podobách stanovit meze toho, co může a smí, zejména však toho, v čem její aktéři spatřovali sami pro sebe i pro ostatní své i její poslání, tj. povolání, poslanost a nejhlubší závaznost a závaznost. Považuji za záležitost věcné korektnosti a myšlenkové opravdovosti si povahu tohoto dějinného útvaru, této rozlehlé myšlenkové události, tohoto velkého dobrodružství myšlení spojovat s termínem původně řeckým a teprve potom mezinárodně akceptovaným zprvu v oblasti jazykového a kulturního (nejen obchodního, vůbec ekonomického atd.) vlivu řeckého a později římského (latinského), ještě později pak (po rozpadu Říma) díky převážnému prostřednictví křesťanství (včetně theologické motivace) po celé Evropě (a pak dál; po jistou přechodnou dobu měla značný význam také filosofie arabská, a také specificky židovská). Mám proto za to, že termín „filosofie“ musí být rezervován pro uvedené zatím po dlouhé věky trvající a stále se v nově vzduřících a zase slábnoucích vlnách rozvíjející a zbohatující myšlenkové (myslitelské) dějství spjaté s Evropou, odkud se mohlo šířit i mimo rámec tradičně chápané Evropy (např. do Afriky i Asie), aniž by však zatím bylo schopno v těchto mimoevropských oblastech nejen na nějaký čas přežít, ale vytvořit si a udržovat vlastní životaschopnou tradici jako živnou půdu a základnu pro nové myšlenkové objevy a soustavné výkony.

Nejde tu jen o otázku pouhého názvosloví, ale o respekt ke skutečnosti, že jazyk v sobě uchovává něco ze skutečných dějin, a to nejen „národních“, ale i tam, kde jsou slova jednoho jazyka bez „překlady“ do jiných etymologických i významových kontextů přebírána jinými jazyky. Zbavovat slova, a dokonce obdobné tradičně významné termíny těchto historických konotací by znamenalo zbavovat je jejich chuti a pachu, a tím jejich osobitosti a jedinečnosti (a přispívat tím k všeobecným entropickým tendencím). Respektování skutečných evropských dějin nemá (nebo přinejmenším nemusí mít) žádnou souvislost s nějakým perfidním „europaismem“, zvláště dnes, kdy procházíme zcela opačnou úpadkovou tendencí všechno relativizovat a nivelizovat a každé „hodnocení“ podezřívavě demaskovat jako nepřipustné prosazování údajných nízkých zájmů.

Nakonec bych se ještě chtěl pro srovnání zmínit o jiné původně neevropské myslitelské tradici, totiž staroizraelské. Ta měla a má nepochybně na evropský nejen myšlenkový, ale vysloveně filosofický (a ‚theologický‘ i ‚teologický‘) dějinný vývoj obrovský vliv. Přesto nevidím důvod, proč bychom některého proroka nebo dokonce Ježíše měli považovat za „filosofy“ a jejich myšlení za filosofické. Původně starořecká filosofie okrajově pronikala do všech oblastí tehdejšího Středozeří přinejmenším od poloviny posledního tisíciletí př. Kr., a nepochybně stopy tohoto pronikání nacházíme už i v nejmladších starozákonních textech (a někdy i v pozdějších

redakcích textů starších). Ne vždy jde pouze o řecký (a helénistický) vliv na jednotlivá židovská společenství (ať už v Palestině nebo jen v diasporách a díky jejich prostřednictví); mnohým formulacím můžeme správně porozumět, jen když pochopíme, že šlo o kritiku nebo i polemiku (předkřesťanskou a později i křesťanskou). To vše ovšem nemůže být dostatečným důvodem pro rozmazávání kontur a pro nepatřičné rozšiřování blíže neupřesňovaného významu slova „filosofie“ a „filosof“. Tak jako výrok, že kočka není pes, není snižováním ani urážkou psa ani kočky, tak konstatování, že třeba Deutero-Izaiáš nebo Ježíš nebyli filosofové, není nebo nemusí být ani v nejmenším snižováním jejich významu. Stejně tak to platí i pro staroindické myslitele; a tak jako bylo možné (a záhodné i historicky nutné), aby se původně řecký způsob myšlení potkával a střetal s myšlením neřeckým, zejména pak hebrejským (zásluhou křesťanských myslitelů), ale aby se jím také sám obohacoval a postupně se tak v průběhu staletí proměňoval, bude třeba podobně dlouhodobě pracovat na setkávání a střetání i vzájemném obohacování tradic evropských s několika dalšími starými myšlenkovými tradicemi mimoevropskými takové váhy, jakou jsou tradice staroindické, staročínské a další. Tomu však nikterak nepomůžeme, když jen - nota bene bez náležitého upřesnění - „prostě“ rozšíříme rozsah slova „filosofie“, abychom tam mohli to všechno a mnoho dalšího prostě bez rozlišování a bez hodnocení shrnout na hromadu. To jen zvýšíme nebezpečí, že na tu hromadu bude ještě leckdo přihazovat další a další „ne-filosofie“ a „pa-filosofie“, aby tomu umožnil se ještě trochu přiživit na přetrvávajícím zbytku dávné reputace. „Pravé“ filosofii tím prokážeme jen „medvědí služby“ - ale prospěch z toho nebudou mít ani myslitelé staroindičtí (ani další).